

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/77123>

Please be advised that this information was generated on 2018-07-08 and may be subject to change.

Boekbesprekingen

Justus Veenman (red.) (2006), **Nieuwe ongelijkheden op de transitionele arbeidsmarkt**. Amsterdam: Aksant.

Nieuwe ongelijkheden op de transitionele arbeidsmarkt

Het bemachtigen en behouden van een stabiele arbeidsmarktpositie is een cruciale stap – zo niet een noodzakelijke voorwaarde – in het proces van maatschappelijke integratie. Onderzoekers besteden dan ook veel aandacht aan arbeidsmarktsucces van etnische minderheden en de verklaring voor verschillen tussen allochtonen en autochtonen.

De notie dat de arbeidsmarkt geen star, onveranderlijk karakter heeft, maar fundamenteel is gewijzigd, voegt hieraan bovendien een belangrijk perspectief toe. Is het nu zo dat deze veranderingen de verliezers op de arbeidsmarkt (allochtonen, laagopgeleiden) nog meer dan vroeger buitenspel zetten en de winnaars met een nog groter verschil laten zegevieren? In de woorden van de auteurs: de centrale onderzoeksvraag is 'of de opkomst van een transitionele arbeidsmarkt leidt tot nieuwe vormen van sociale ongelijkheid, in het bijzonder ten nadele van migrantengroepen' (p. 10).

Zij bezien arbeidsmarktkansen van allochtonen en autochtonen dus specifiek in het licht van 'de traditionele arbeidsmarkt': de notie dat deelnemers aan de moderne arbeidsmarkt, onder invloed van allerlei economische, technologische, culturele en demografische ontwikkelingen, steeds meer transities (moeten) ondergaan. Transities tussen verschillende arbeidsmarktposities (bijvoorbeeld opwaartse of neerwaartse beroepsmobiliteit), maar ook tussen activiteit en inactiviteit (van werkzaamheid naar werkloosheid, zorg, opleiding, en andersom). 'De optelsom van (deze) veranderingen impliceert een wijziging van de standaardbiografie naar een "do-it-yourself" biografie. [...]

Er is sprake van een ontwikkeling naar een arbeidsmarkt waarin volledige werkgelegenheid ("full employment") steeds minder vanzelfsprekend is, en waarin steeds vaker overgangen plaatsvinden' (p. 158). Overgangen die, zo is de hypothese van de auteurs, voor allochtonen in gemiddeld minder gunstige arbeidsmarktuitskomsten resulteren dan voor autochtonen.

Omdat het concept van de transitionele arbeidsmarkt op zeer directe wijze verwijst naar de centrale positie van transitie, kiezen de auteurs, zeer terecht, expliciet voor de analyse van dynamische gegevens.

Ik zal trachten te beoordelen in welke mate de auteurs slagen in de daadwerkelijk empirische beantwoording van de centrale onderzoeksvraag. Daartoe zal ik de achterliggende keten van vraagstellingen – beschrijving, trends, verklaringen van trends – stapsgewijs doorlopen.

Beschrijving van verschillen

Hoofdstuk 2 gaat in op verschillen in actuele transitiekansen tussen allochtonen en autochtonen. Uit het databestand 'Sociale Positie en Voorzieningengebruik Allochtonen' (SPVA) uit 2002 blijkt dat de kans om in 2002 werkloos te blijven het kleinst is voor autochtone Nederlanders. Daarna is de werkloosheidsduur voor Surinamers en Antillianen/Arubanen het kortst. Het langst werkloos blijven de Turken en Marokkanen. Na ruim een jaar is 20% van de Nederlanders nog steeds werkloos, voor Surinamers en Antillianen/Arubanen wordt dat percentage bereikt na ongeveer 2,5 jaar. Na vier jaar is nog steeds meer dan de helft van de Turken en Marokkanen werkloos.

Dan beperken de auteurs hun analyse tot vrouwen en maken ze de stap naar het beschrijven van verschillen in transitie vanuit zorgactiviteiten. In hoofdstuk 2 stellen ze de duur van inactiviteit gelijk aan continuering van zorgtaken, maar ze presenteren de resultaten wel expliciet onder het kopje 'de kans om in zorgactiviteiten te blijven'. De vraag is of dat terecht is. Burgers zijn niet alleen inactief omdat ze bewust of onbewust voor zorgtaken kiezen. Inactiviteit kan, bijvoorbeeld, ook duiden op verborgen werkloosheid. Als hierin verschillen bestaan tussen allochtonen en autochtonen, dan vertroebelt dit de uitkomsten.

Bovendien suggereren de uitkomsten dat het lastig is om autochtone inactieve vrouwen

te vergelijken met allochtone inactieve vrouwen. Het blijkt dat de kans om in zorgactiviteiten – inactief – te blijven, het grootst is voor autochtone en Marokkaanse vrouwen en het kleinst voor Turkse en Antilliaanse/Arubaanse vrouwen. Deze uitkomst is deels contra-intuïtief, maar wel te verklaren vanuit selectie-effecten. De Nederlandse vrouwen die de hoge en stabiele kans op voortzetting van inactiviteit bepalen, zijn zeer waarschijnlijk de wat oudere vrouwen, die in hun leven al eens werkzaam zijn geweest, maar op een bepaald moment bewust voor definitieve uittrede hebben gekozen. Bij allochtone inactieve vrouwen gaat het waarschijnlijk veel meer om jongeren, die mogelijk nog nooit een betaalde baan hebben gehad. Bij event-history analyse is het belangrijk om een eenduidige uitgangssituatie – risk-set – te definiëren. Het op één hoop gooien van alle inactieve vrouwen, ongeacht de leeftijd, of de vraag of ze eerder al werkzaam zijn geweest, resulteert zeer waarschijnlijk in hazard rates, die tussen de verschillende groepen niet meer vergelijkbaar zijn.

Dezelfde kanttekening kan worden geplaatst bij de kans om arbeidsongeschikt te blijven. Ook hier blijven autochtone Nederlanders de langste tijd in de inactieve situatie te blijven, terwijl Marokkanen iets sneller arbeidsongeschikt-af zijn, Turken nog weer iets sneller, Surinamers beduidend sneller en Antillianen/Arubanen het snelst. In hoofdstuk 4, waarin werkherovating vanuit de WAO (nu WIA) wordt geanalyseerd met behulp van het SSB (Sociaal Statistisch Bestand) laat dan ook een andere volgorde zien. Hier blijkt de kans op uitstroom naar werk het kleinst voor Turken en Marokkanen en nemen autochtone Nederlanders een middenpositie in.

Hoofdstuk 3 'Etnische verschillen in de transitie van zorg naar werk' gaat in op de vraag in hoeverre allochtone vrouwen minder dan autochtone vrouwen een overgang meemaken van zorgactiviteiten naar werkzaamheid. De auteurs analyseren de kans op werkzaamheid. Deze keuze zorgt ervoor dat de hoofdvraag van dit hoofdstuk, zoals deze tot uiting komt in de titel, al niet meer kan worden beantwoord. Want de afhankelijke variabele is nu een situatie, en geen overgang. En bovendien is het lastig om vol te houden dat iedereen die niet werkzaam is (de controlegroep dus) zich met zorgactiviteiten bezighoudt.

Wat het hoofdstuk uiteindelijk dan ook empirisch laat zien zijn netto participatiecijfers van vrouwen uit verschillende etnische groepen en veranderingen daarin tussen 1991 en 2002.

De conclusies dat 'de arbeidsdeelname van vrouwen in ruim tien jaar duidelijk is gestegen en langer duurt, zowel binnen de autochtone Nederlandse bevolking als binnen de onderzochte migrantengroepen' (p. 84) en dat 'autochtone vrouwen de hoogste deelnamegraad kennen, terwijl we de sterkste procentuele stijging tegenkomen bij Marokkaanse vrouwen, die echter nog altijd de laagste participatiegraad laten zien' (p. 84) brengen ons dan ook weinig nieuws.

Hoofdstuk 5 verklaart met een kwalitatief onderzoek verschillen tussen allochtonen en autochtonen in de kans op uittrede uit ziekte en arbeidsongeschiktheid. Dit hoofdstuk tracht met behulp van kwalitatief materiaal, verzameld onder bedrijfsartsen en verzekeringsartsen, een antwoord te geven op de vraag welke rol de vaak moeizame interacties spelen tussen allochtone zieke werknemers en WAO'ers en hun professionele begeleiders. De belangrijkste conclusie is dat artsen bij allochtonen een inadequate houding of gedrag definiëren als typisch voor de groep en cultuur, terwijl bij autochtonen die verklaring veel meer op het individu is toegesneden.

Het zou een verrijking zijn geweest als dit hoofdstuk was ingeleid met een empirische uiteenzetting over (trends in) verschillen tussen allochtonen en autochtonen in ziekteverzuim, instroom in en uitstroom uit de WAO. Geïnteresseerden in deze cijfermatige achtergrond verwijs ik naar Jehoel-Gijsbers (2007).

Ontwikkelingen in verschillen

De titel van het rapport duidt op een veranderde arbeidsmarkt, waardoor bepaalde aanbodscategorieën het moeilijker hebben gekregen. Over nieuwe ongelijkheid kan dan ook alleen een uitspraak worden gedaan wanneer deze wordt vergeleken met oude ongelijkheid. De vraag echter in hoeverre de verschillen in de kans op arbeidsmarkttransities tussen allochtonen en autochtonen over de tijd zijn veranderd, wordt nergens beantwoord.

En dit is jammer. In de eerste plaats omdat de centrale onderzoeksvraag dan al niet meer kan worden beantwoord. Het blijft gissen of huidige verschillen tussen allochtonen en autochtonen vroeger kleiner waren, en of toenemende verschillen kunnen worden toegeschreven aan een ontwikkeling naar een transitionele arbeidsmarkt.

Bovendien is dit jammer, omdat recent on-

derzoek tal van mogelijkheden laat zien om deze veranderingen in verschillen tussen autochtonen en allochtonen in kaart te brengen. Tolsma et al. (2007) stapelden hiervoor de SPVA's van 1988, 1991, 1994, 1998 en 2002. Door cohorten te volgen lieten zij zien dat etnische opleidingsongelijkheid zeker niet af-, en in sommige opzichten zelfs toenam. Mogelijk is dit een belangrijke verklaring voor – eventueel – toenemende verschillen op de arbeidsmarkt. Dit laatste had met dezelfde databronnen kunnen worden getoetst.

Ook de Enquête Beroepsbevolking (EBB) biedt de mogelijkheid om trendonderzoek te doen. Zo koppelden Dagevos en Gesthuizen (2005) de EBB's van 1994 tot en met 2004 en vonden onder andere dat de kans op een vast contract voor een niet-westerse allochtoon ten opzichte van autochtone Nederlander tussen 1994 en 2004 afnam, met het grootste relatieve verschil in 1999. In de *Sociale atlas van vrouwen uit etnische minderheden* (Keuzenkamp & Merens, 2006) staan tal van analyses over onder andere werkzaamheid, werkloosheid en functieniveau, de combinatie van arbeid en zorg en economische zelfstandigheid van vrouwen uit etnische minderheidsgroeperingen. Onderwerpen die aansluiten bij hoofdstuk 2 en 3, maar in dit geval gepresenteerd met actuelere gegevens (2003/2004) en ontwikkelingen (EBB, 1994-2004).

De auteurs van hoofdstuk 3 analyseren de SPVA en EBB van 1991 en van 2002, en trachten op basis van het patroon in arbeidsparticipatie over leeftijdsgroepen na te gaan wat de invloed is van het krijgen van kinderen op arbeidsparticipatie. Deze methode is echter beduidend minder direct dan het volgen van dezelfde personen gedurende een bepaalde tijd. In de regressieanalyses daarna wordt dit enigszins gecompenseerd door de invloed van kinderen en partner te schatten op werkzaamheid. Hadden de auteurs hier echter een interactie tussen het hebben van kinderen en etniciteit gemodelleerd, dan hadden ze uitspraken kunnen doen over de vraag of het hebben van kinderen voor etnische vrouwen een sterker dempend effect heeft op arbeidsparticipatie dan voor autochtone vrouwen. Een directe toets dus van een hypothese die zou kunnen worden afgeleid uit de theorie van de ontwikkeling naar een transitionele arbeidsmarkt. Dit is echter niet gebeurd.

Tot slot hebben Jehoel-Gijsbers et al. (2007) in het hoofdstuk 'Uitstroom uit de WAO naar werk' de SSB's van 1998 tot en met 2004 gekoppeld en met een event-history

analyse aangetoond dat Marokkanen en Turken in alle jaren een kleinere kans hebben op uitstroom uit de WAO dan autochtone Nederlanders, maar dat dit verschil tussen 1998 en 2004 wel kleiner werd. Verschillen tussen autochtonen en allochtonen bleken, in tegenpraak met de transitionele arbeidsmarkthypothese, te zijn afgenomen.

Verklaringen voor toenemende verschillen

Het ontbreken van een trendperspectief heeft als gevolg dat er nauwelijks conclusies kunnen worden getrokken over de invloed van de transitionele arbeidsmarkt. De ideeën over de ontwikkeling van een transitionele arbeidsmarkt veronderstellen een toenemend negatieve invloed van etniciteit op arbeidsmarktkansen. Om de invloed ervan plausibel te maken, zal op zijn minst moeten worden onderzocht of allochtonen het nu moeilijker hebben dan vroeger. Maar zelfs dan is dat nog geen harde toets. Daarvoor zal trendonderzoek moeten worden gedaan waarin de ontwikkelingen in het effect van etniciteit op arbeidsmarktsucces worden verklaard door toevoeging aan het model van maatschappelijke processen.

Bijvoorbeeld de ontwikkeling naar een transitionele arbeidsmarkt. Maar bestaat die wel? De belangrijkste vooronderstelling is het toenemend aantal overgangen die mensen te verduren krijgen. Maar op veel vlakken is het helemaal niet duidelijk of dat wel zo is. Toegegeven, het aantal deeltijdbanen is gegroeid, maar dit is grotendeels toe te schrijven aan de toenemende arbeidsparticipatie van vrouwen. Het is geenszins duidelijk of het aantal baan- en functiewisselingen toenam. Evenmin is het duidelijk of het tijdelijke, flexibele contract aan betekenis won. Kortom, de ontwikkeling naar een transitionele arbeidsmarkt wordt op voorhand vaak voor waar aangenomen en uitkomsten worden in het licht van deze ongetoetste vooronderstellingen geïnterpreteerd, maar of dit verantwoord is, valt te bediscussieren.

Maar stel dat die ontwikkeling er wel is, hoe operationaliseer je dat dan? En welke andere aan de transitionele arbeidsmarkt gerelateerde processen zijn er daarnaast nog gaande? Zoals uit het onderzoek van Tolsma et al. (2007) duidelijk werd, neemt etnische opleidingsongelijkheid op een aantal punten toe. Dit zou wel eens de belangrijkste verklaring

kunnen zijn voor eventueel nieuwe ongelijkheden op de arbeidsmarkt (ik laat hier het woord 'transitionele' met opzet weg). Willen we de invloed van de transitionele arbeidsmarkt uitsluiten, dan zullen we het begrip helder moeten conceptualiseren en operationaliseren, de vooronderstellingen op empirische houdbaarheid moeten toetsen, en de invloed ervan in trendonderzoek moeten nagaan, simultaan met andere maatschappelijke processen. Pas dan is het mogelijk om met enige zekerheid conclusies te trekken over nieuwe ongelijkheden op de transitionele arbeidsmarkt.

Maurice Gesthuizen

Noten

1. Zie blz. 5 van CPB, 2007, voor een verdere bespreking.
2. Dit advies werd overigens al eerder door het ACVZ uitgebracht, zie ACVZ, 2007b.

Literatuur

- Dagevos, J. & Gesthuizen, M. (2005). *Niet-westerse allochtonen met een stabiele arbeidspositie: aantallen en ontwikkelingen*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Jehoel-Gijsbers (2007). *Beter aan het werk. Trendrapportage ziekteverzuim, arbeidsongeschiktheid en werkherhervatting*. Den Haag: SCP/CBS TNO Kwaliteit van Leven.
- Keuzenkamp, S. & Merens, A. (2006). *Sociale atlas van vrouwen uit etnische minderheden*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Tolsma, J., Coenders, M. & Lubbers, M. (2007). Trends in ethnic educational inequalities in the Netherlands: A cohort design. *European Sociological Review* 23(3), 325-339.
- Christine L. Carabain, **Taking too much for granted? A study on the measurement of social attitudes**. Enschede: Gildeprint Drukkerijen bv, 2007, 154 p.

In de vragenlijsten die gebruikt worden in opinieonderzoek zijn antwoordcategorieën vaak vooraf door de onderzoeker bepaald. Deze zogenoemde gesloten vragen bieden respondenten echter geen ruimte voor nuance. Daarom zouden onderzoekers altijd moeten controleren of het aannemelijk is dat respondenten een eenduidige betekenis toekennen aan de begrippen die zijn gebruikt in de vragen. Deze aanname vormt het vertrekpunt van de door Christine Carabain geschreven dissertatie *Taking too much for granted? A study on the measurement of social attitudes*. Door respondenten open vragen voor te leggen tracht zij antwoord te geven op de volgende onderzoeksvraag: Onder welke condities kennen mensen een eenduidige, vergelijkbare betekenis toe aan een voorgelegd attitudeobject? Carabain spitst deze vraag toe op de attitudes van volwassen Nederlanders ten aanzien van allochtonen, moslims en Marokkaanse jongeren.

De toepassing van open vragen levert nieuwe inzichten op. Zo blijkt het grootste deel van de respondenten een onderscheid te maken tussen gematigde en extreme moslims, als bijvoorbeeld wordt gevraagd welk beeld naar boven komt wanneer zij denken aan moslims. Een conclusie waarmee Carabain in maart 2007 verschillende kranten haalde. Bij het woord allochtonen lijkt de sterkste associatie 'Turken' of 'Marokkanen' te zijn. (Turken en Marokkanen vormen, naast Surinamers, de grootste groepen niet-westerse allochtonen in Nederland.) Naast het attitudeobject blijken ook de overige constructen in een vraag voor meerdere interpretaties vatbaar. Zo wordt de vraag of respondenten zich wel eens bedreigd voelen door een etnische minderheidsgroep (allochtonen, moslims, Marokkaanse jongeren) verschillend geïnterpreteerd. Een bevestigend antwoord blijkt zowel te kunnen verwijzen naar ervaring met 'fysieke bedreiging' als naar 'een oncomfortabel gevoel in relatie tot de groep in kwestie'.

Helaas laat Carabain in haar onderzoek ook kansen liggen. Naast de open vragen beantwoordden de respondenten een serie gesloten vragen met betrekking tot hun houding ten aanzien van de genoemde attitudeobjecten. De antwoordverdelingen van de afzonderlijke vragen worden niet gepresenteerd. Met behulp van factoranalyses wordt wel getoond uit welke

dimensies de structuur van de attitudes bestaat, maar onduidelijk blijft wat de functie is van deze analyses in relatie tot de onderzoeksvraag.

In de hoofdstudie test Carabain wat zij noemt de 'basisveronderstellingen van het traditionele attitudeonderzoek'. De resultaten zijn afkomstig uit 310 interviews met respondenten geselecteerd uit het bestand van TNS NIPO. Onderzocht wordt in hoeverre mensen een eenduidig beeld hebben van de attitudeobjecten: moslims, allochtonen en Marokkaanse jongeren. Daarbij wordt eenduidigheid in individuele beeldvorming onderscheiden van de overeenstemming tussen respondenten over de beeldvorming. Het blijft echter onduidelijk hoe belangrijke begrippen als 'eenduidige beeldvorming' en 'consensus' zijn geoperationaliseerd. Zo ontbreekt bijvoorbeeld een codeboek van de kwalitatieve analyses. Bij gevolg is het niet altijd duidelijk waarom het aantal respondenten varieert over wie in de analyses een uitspraak wordt gedaan. Op basis van mediaobservaties worden de volgende hypothesen getoetst: 1) mensen zijn eerder geneigd een eenduidige betekenis toe te kennen aan het attitudeobject Marokkaanse jongeren dan aan de attitudeobjecten moslims en allochtonen; 2) mensen zijn minder geneigd gemengde gevoelens te uiten ten aanzien van Marokkaanse jongeren dan ten aanzien van moslims en allochtonen; 3) het is minder waarschijnlijk dat er consensus bestaat over de beelden die mensen hebben van allochtonen dan over de beelden die mensen hebben van Marokkaanse jongeren en moslims. De hypothesen worden grotendeels bevestigd. De theoretische onderbouwing voor de hypothesen is echter beperkt. Zo is het niet duidelijk hoe de verwachting met betrekking tot gemengde gevoelens zich verhoudt tot de hypothesen over beeldvorming. Voor het uitdrukken van gemengde gevoelens blijkt dan ook niet zozeer de differentiatie zelf van belang te zijn als wel het hebben van verschillende, conflicterende, beelden.

Door respondenten een vergelijkbare open en gesloten vraag voor te leggen onderzoekt Carabain vervolgens in hoeverre de validiteit van een gesloten vraag in het geding is, wanneer blijkt dat respondenten een meervoudig beeld hebben van het genoemde attitudeobject. Zij legt de respondenten de volgende open vraag voor: 'Wat vindt u van de houding van (moslims, allochtonen, Marokkaanse jongeren) ten aanzien van andersdenkenden?' Daarnaast legt zij de respondenten een vergelijkbare gesloten vraag voor: 'Verreweg de meeste (moslims, allochtonen, Marokkaanse jongeren) zijn

tolerant ten aanzien van andersdenkenden'. Uit de resultaten blijkt dat de respondenten die in de open vraag differentiaties aanbrengen in het attitudeobject meer geneigd zijn een van de middelste antwoordcategorieën te kiezen bij de gesloten vraag (in vergelijking met respondenten die bij de open vraag geen differentiaties aanbrengen in het attitudeobject). Volgens Carabain is daarmee de validiteit van de gesloten vraag in het geding. De middelste antwoordcategorieën, de opties tussen 'zeer me eens' en 'zeer mee oneens', vertegenwoordigen dan geen neutrale positie maar een gemiddelde evaluatie van de attitudes ten aanzien van verschillende subgroepen (bijvoorbeeld extreme en gematigde moslims). Het is jammer dat Carabain in de hoofdstudie slechts voor één gesloten vraag het effect van differentiatie in attitudeobjecten onderzoekt. Daarnaast is 'middelste antwoordcategorieën' een brede operationalisatie van een 'neutrale positie'.

Het is in de studie vooral een gemis dat niet wordt aangesloten bij de gangbare theorieën met betrekking tot etnische relaties en vooroordelen. Als gevolg zijn de onderzoeksvragen abstract en blijven de aanbevelingen mager. Zo hadden de hypothesen met betrekking tot de attitudeobjecten gedifferentieerd kunnen worden naar opleidingsgroep. In de studie wordt nu geen vergelijking gemaakt tussen de attitudes van groepen respondenten. De onderliggende assumptie is dan dat de behoefte aan differentiatie in attitudeobjecten over alle sociale groepen gelijk is. Onderzoek naar vooroordelen laat echter zien dat deze differentiatie zou kunnen verschillen naar opleidingscategorie. Ook is het jammer dat Carabain niet voortbouwt op de gangbare metingen binnen het onderzoeksveld. Zo onderzoekt zij wel hoe Nederlanders 'aanpassing aan de Nederlandse samenleving' definiëren, maar geeft zij niet aan hoe deze definities zich verhouden tot de dimensies die normaal in acculturatie attitudes worden onderscheiden.

De studie van Carabain onderschrijft nog eens het belang van een duidelijke operationalisering binnen het opinieonderzoek. De meerwaarde van het onderzoek zit in de informatie die we krijgen over de betekenis die respondenten toekennen aan attitudeobjecten als moslims en allochtonen. In een vervolgstudie vormt deze informatie een mooi vertrekpunt voor de evaluatie van gangbare metingen binnen het onderzoek naar etnische relaties en vooroordelen.

Marieke van Londen

Luanda – Holanda: 1-0

Joris van Wijk (2007), **Luanda-Holanda: Irreguliere (asiel)migratie van Angola naar Nederland, proefschrift**. *Vrije Universiteit Amsterdam, Nijmegen: Wolf Legal Publishers, 471 pagina's*.

Literatuur over migratie, in het bijzonder over asielmigratie, is meestal niet zo opbeurend, om niet te zeggen: soms ronduit deprimerend. Zo niet het proefschrift van Joris van Wijk. Zelden heb ik zo een gevarieerd, rijk gelardeerd en vrolijk proefschrift gelezen. Meerdere keren betrapte ik mij bij het lezen op een glimlach, bijvoorbeeld bij de beschrijving waarom Angolezen nu uitgerekend ervoor kiezen naar Nederland te komen. Het leven in *Holanda* is nu eenmaal goed, zo horen Angolezen van landgenoten die de reis al hebben gemaakt. Via de 'radio trottoir' (de tamtam van de straat) verspreidt dit bericht zich onder meer op middelbare scholen, waar migratie naar Nederland op een zeker moment een rage wordt. Met name jongeren maken de oversteek, ook al weten ze niet meer dan dat Nederland het land van de dijkbouwers is en associëren ze de Friese vlag (door de Friese Vlag melkproducten) meer met Nederland, dan het rood-wit-blauw (p. 159-163). Als vanzelf ga je door lezing van het boek van deze mensen houden.

Het proefschrift is tegelijkertijd ook gedegen en serieus. Aanleiding voor het onderzoek was een opmerkelijke en kortstondige stijging van het aantal asielverzoeken: vrijwel vanuit het niets, stegen de aantallen tot een recordhoogte van tienduizend in de periode 1998 tot en met 2002. Daarna daalden de cijfers even hard. Een groot aantal meldde zich als alleenstaande minderjarige asielzoeker (AMA). Dit riep twee onderzoeksvragen op: 1) waarom zijn Angolezen naar Nederland gemigreerd? En 2) Hoe zijn Angolezen naar Nederland gemigreerd? Van Wijk is met andere woorden zowel geïnteresseerd in de *motivatie* als in de *organisatie* van het migratieproces (p. 18-20). Op inzichtelijke wijze brengt Van Wijk ordening aan in de reeds bestaande literatuur, door onderscheid te maken in verklaringen voor de motivatie van migranten op micro-, meso- en macroniveau. Onder meer de rationele keuzebenadering, de sociale netwerkbenadering en de systeembenadering krijgen zo een logische plaats en worden kort en bondig samengevat (p. 39).

Van Wijk heeft de moeite genomen om Portugees te leren en heeft uitgebreid veldwerk verricht, zowel in Nederland als in Angola en

Portugal (als voormalige kolonisator een belangrijk bestemmings- en transitland). Via de sneeuwbalmethode heeft hij in de verschillende landen 147 Angolese respondenten gesproken, vaak meerdere keren. Uit ethische en praktische overwegingen heeft de auteur geen contact gezocht met minderjarigen, wat gezien de aanleiding voor het onderzoek wel voor de hand had gelegen. Wel heeft hij jongeren gesproken die inmiddels meerderjarig waren en jongeren die toegaven zich bij de IND als AMA te hebben voorgedaan, maar in werkelijkheid al achttien jaar of ouder waren. Naast interviews, heeft Van Wijk 150 IND-dossiers bestudeerd (wat op zichzelf al een megaklus is) en inzage gekregen in opsporingsinformatie in mensen-smokkelzaken met Angolese, Portugese en Congolese verdachten. Deze laatste bron gaf inzicht in slechts negen verdenkingen, die op één uitzondering na, ongegrond bleken te zijn.

Van Wijk besteedt uitgebreid aandacht aan de ethische aspecten van zijn onderzoek. Zijn methodologische hoofdstuk begint met de constatering dat onderzoeksresultaten negatieve implicaties kunnen hebben voor asielzoekers. Hij waarschuwt voor *advocacy research*, waarbij de onderzoeker zijn onderzoeksresultaten gebruikt voor wat hij toch al had willen zeggen (p. 59). De auteur moet behoorlijk met deze problematiek hebben geworsteld. Vergelijking van de informatie van zijn respondenten met het beeld dat uit de IND-dossiers opdoemt, laat namelijk onverbloemd zien dat migranten hun verhaal bij de IND aanpassen om meer kans te maken. In de woorden van de onderzoeker maken zij 'strategisch gebruik' van de asielprocedure. De asielrelazen bevatten erg veel 'toevalligheden' en kenmerken zich door een niet te verifiëren asielmotief en een niet te verifiëren reisroute. Zo verklaren veel AMA's als straatkind te hebben geleefd en door een priester of hulpverlener te zijn geholpen om naar het buitenland te gaan, terwijl Van Wijk op basis van zijn veldwerk in Angola dit niet erg aannemelijk acht (p. 173-180). In de woorden van een van zijn respondenten maken 'veel Angolezen gebruik van het beeld dat Afrikanen nog in bomen wonen om zo een asielstatus te krijgen' (p. 178). De titel van het proefschrift roept de associatie van een voetbalwedstrijd op en onwillekeurig denk je daar een uitslag bij: Luanda – Holanda: 1-0.

Omdat je, zoals ik al zei, als lezer van het boek van deze mensen gaat houden, vergeef je ze. Net zoals je ze vergeeft dat ze handelen in visa en documenten, alsof het mobiele telefoons of autoradio's zijn (p. 403). Gelukkig

laat Van Wijk zich niet te veel leiden door zijn criminologische werkomgeving, want als hij de huidige Nederlandse strafrechtelijke definitie van mensensmokkel als uitgangspunt had genomen, dan bestond de hoofdstad Luanda uit één groot mensensmokkelnetwerk. Ritselen, rommelen en omkopen zijn aan de orde van de dag. Grootschalige, georganiseerde mensensmokkelorganisaties zijn echter niet of nauwelijks actief in Angola, omdat er voldoende plaatselijke ritselaars (*esquemas*) actief zijn. Angola heeft in de woorden van de auteur een 'perfecte infrastructuur voor migranten om de reis met enige ad-hoc assistentie zelfstandig te regelen' (p. 403).

Hoewel de analyse van Van Wijk zeer uitgebreid en overtuigend is, gaat hij in mijn ogen op sommige punten iets te snel door de bocht. De IND-dossiers die hij heeft bestudeerd zijn niet de dossiers van zijn respondenten, sterker nog: niet al zijn respondenten hebben asiel aangevraagd, en voorzover ze dat wel hebben gedaan, betrof het geen AMA's. De respondenten geven als een van de belangrijkste redenen voor hun migratie aan dat zij de dienstplicht wilden ontduiken. Hoewel ze bij vertrek uit hun land niet in levensgevaar verkeerden, hadden zij wellicht gefundeerde redenen om niet in een burgeroorlog te willen dienen. Dat juist jongeren uit de *middle class* en betere milieus erin slagen om naar Nederland te komen, doet daar niet aan af. Van Wijk besteedt hieraan wel aandacht (zie bijv. p. 400), maar toch blijft dit punt wat onderbelicht.

Behalve het ontduiken van de dienstplicht, is ook het gebrek aan studiemogelijkheden een belangrijke *push*factor. Migratie naar Nederland blijkt gedeeltelijk een 'bijeffect' te zijn van de val van het ijzeren gordijn (p. 180). Tot begin jaren negentig kregen namelijk relatief veel Angolezen een beurs om in het Oostblok te studeren. In het buitenland studeren geeft cachet, dus toen het Oostblok wegviel, trokken veel jongeren naar Zuid-Afrika. Totdat men erachter kwam dat de asielopvang in landen als Engeland, Duitsland en Nederland een mogelijkheid bood om een kind, neefje of broertje in Europa te laten studeren voor een fractie van de kosten die het elders met zich meebracht. 'Als je maar zei dat je uit het zuiden

van Angola kwam en dat je door de MPLA werd vervolgd, dan kreeg je een plek om te slapen, eten en de mogelijkheid om te studeren', aldus een teruggekeerde migrant (p. 141).

Van Wijk denkt verder. Hij gaat niet alleen na welke *push*- en *pull*factoren een rol spelen bij de migratie van Angolezen naar Nederland, maar vraagt zich ook af waarom mensen zijn gebleven, hoewel ze de financiële middelen en de gelegenheid hadden om te vertrekken (*stay*-factoren, p. 157). Ook stelt hij de vraag welke andere bestemmingen migranten kiezen en wat dat dan weer zegt over migranten die voor Nederland kiezen (p. 163-166). Mooi is de 'belangendriehoek' waarmee Van Wijk de relatie tussen de Angola, Portugal en Nederland in systeemtheoretisch perspectief schetst. De systeembenadering veronderstelt dat de keuze om te migreren geen louter individuele is, maar wordt gestuurd door historische, internationale, institutionele, politieke en economische relaties op macroniveau. Aan de hand van deze benadering kan zowel worden verklaard waarom Portugal een relatief mild visumbeleid heeft voor Angolezen, maar tegelijkertijd weinig Angolese asielzoekers opneemt. Vanwege de historische (koloniale) en linguïstische banden hebben beide landen er belang bij hun onderlinge relatie goed te houden; daarom is Portugal een toegankelijk land voor Angolese migranten. Zou Portugal echter ook asielzoekers opnemen, dan zou het daarmee impliciet kritiek uitoefenen op de Angolese overheid, bijvoorbeeld dat die overheid zelf oppressie uitoefent of niet in staat is om vluchtelingen bescherming te bieden. Een land dat hier neutraal tegenover staat, in dit geval Nederland, zal gemakkelijker asielzoekers uit dat land accepteren (p. 417-418). Van Wijk oppert dat mogelijk een soortgelijke driehoeksverhouding bestaat tussen Algerije, Frankrijk en Engeland en tussen Congo, België en Frankrijk.

Van Wijk laat zien dat de verschillende theorieën afzonderlijk onvoldoende verklarenskracht hebben, maar dat ze gecombineerd en toegepast op één casus, waardevolle inzichten opleveren. Intensief veldwerk werpt zijn vruchten af.

Nienke Doornbos